

ATATÜRK İNKİLÂBININ GEREKÇESİ

İSMET GÖNÜLAL*

“... Biz her vasıttan yalnız ve ancak bir görüşle faydalanırız. O görüş şudur: Türk milletini medeni dünyada, lâıyk olduğu mevkiye yükseltmek ve Türkiye Cumhuriyetini sarsılmaz temeller üzerinde, her gün ve daha çok güçlendirmek.”

Atatürk, Nutuk (1938) s. 645.

“... Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelinde öncelikle Türk olmak övüncü ve Atatürkçü düşünce yatar. Bu temelin köşetaşlarını Atatürk ilkeleri teşkil eder. Bu temel ilkelerden ve yörüngeden ne zaman uzaklaşmış ve sapılmışsa ülkede huzursuzluk yeşermeye ve boy vermeye başlamıştır. Atatürkçülüğü, Atatürk ilkelerini bilinçli ve inançlı bir biçimde kabullenmedikçe, bunların Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ana dayanakları olduğuna inanmadıkça ... çağdaş, uygar, esenlikli ve insancıl, istikrarlı bir devlet çarkının dönmesi olanağı da bulunmayacaktır”¹ sözünden hareketle Atatürkçü düşüncenin temel kaynak ve belgeleri olan, Atatürk inkılâbına² biçim veren ve işlerlik kazandıran, inkılâp kanunlarının gerekçe, komisyon raporları ve Meclis görüşmelerini incelemek ve değerlendirmek yerinde olacaktır. Konuya bu açıdan bakılmadıkça yanılma payı da artmış olacaktır. Böyle bir yaklaşım ve çalışma bir yerde Atatürk'ün Türk milletini ve Türkiye Cumhuriyetini nereden nereye götürmek istediğinin de cevabını ortaya çıkarmaya yardımcı olmak demektir.

* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi İnkılâp Tarihi öğretim görevlisi. Atatürk Araştırma Merkezi APK Müdürü.

¹ Evren, Kenan, *12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, Önsöz, s. XI-XV.

² 1961 (Madde 153) ve 1982 (Madde 174) Anayasalarının her ikisinde inkılâp kanunlarının korunması başlığı altındaki maddeler ve gerekçelerinde “inkılâplar” diye (çoğul) geçmektedir. Biz Atatürk inkılâbım ayrılmaz bir bütün saydığımızdan “inkılâp” diye (tekil) kullandık.

Bu yüzden, bu kısa çalışmada birinci öncelik, Atatürk inkılâbının temel dayanağı sayılan, Anayasa'nın³ 174. maddesi ve bu maddesiyle koruma altına alınan inkılâp kanunlarına verilmiştir.

İnkılâp kanunları denilince, Anayasalarla koruma altına alınan yedi kanunla Türk Medeni Kanunu'nun yalnız üç maddesinin (108, 109, 110) anlaşılacağı da ortadadır.⁴

Anayasa'nın 174. maddesi: "Anayasanın hiçbir hükmü Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, inkılâp kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz" der.

Aynı maddenin gerekçesinde de "Atatürk inkılâplarının, Atatürk'ün amaç olarak gösterdiği, Batı uygarlık düzeyine varıştaki önemi tartışılmayacak kadar açıktır. Türk milleti bu inkılâpların bilincine varmış ve onlarla ilgili değerlendirmelerini ... (yapmıştır)..."

"Ancak zaman zaman Atatürk inkılâplarının anlamını kavrayamayanların belirledikleri görüldüğünden, inkılâpların himayesine alan 1961 Anaya-

³ 7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Resmî Gazete: 20 Ekim 1982 tarih ve 17844 sayı ve mükerrer 9 Kasım 1982 tarih ve 17863 sayılıdır.); Ayrıca bk. Bekir Sıtkı Yalçın-İsmet Gönülal, *Atatürk İnkılâbı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1984. "Doğumunun 100. yılında Atatürk yayınları": 21. 23 Nisan 1920'den 24 Nisan 1981'e kadar Meclise inkılâp kanunu gerekçesi ile getirilen ve inkılâp kanunu adıyla çıkarılan bütün kanun, karar, tamim ve bildirimler, ana kaynaklarından derlenmiştir. Bk. s. 624 (bu kitap bundan sonra kısaca Yalçın-Gönülal diye anılacaktır.)

⁴¹ 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

⁴² 25 Teşrinisâni 1341 (Kasım 1925) tarih ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun;

⁴³ 30 Teşrinisâni 1341 (Kasım 1925) tarih ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun.

⁴⁴ 17 Şubat 1926 tarih ve 743 sayılı, Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikah esasları ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

⁴⁵ 20 Mayıs 1928 tarih ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkâmın Kabulü Hakkında Kanun;

⁴⁶ 1 Teşrinisani (Kasım) 1928 tarih ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun.

⁴⁷ 26 Teşrinisani (Kasım) 1934 tarih ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun.

⁴⁸ 3 Kânunu evvel (Aralık) 1934 tarih ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

tasındaki hükmün yeni Anayasada korunması yerinde görülmüştür”⁵ denilmektedir.

1961 Anayasası'nın 153. maddesinin gerekçesinde⁶ “Türk milletinin medeni dünya milletleri arasında lâyük olduğu yeri alması ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması bakımından Atatürk devrimlerinin taşıdığı önem meydandadır.

“Milletin olgunluğu ve medeni kabiliyeti hakkındaki isabetli teşhisin en doğru ifadesi olan devrimler, bir bütün halinde millete mal olmuş bulunmakla beraber zaman zaman çeşitli maksatlarla propaganda, hattâ hareketlere girişildiği görülmüştür. ...

Milli birlik ve beraberliği zedeleyici ve milletimizin medeni dünyadaki mevkiini sarsıcı mahiyette zararlı davranışların tekrarını önlemek maksadıyla, devrimlerle ilgili kanunların Anayasaya aykırılığı iddialarının ileri sürüleceği bu madde ile hükme bağlanmıştır.”⁷ denilmektedir.

Şimdi Anayasalarla koruma altına alınan inkılâp kanunlarının gerekçelerinde ve Meclis görüşmelerinde “Batı uygarlık düzeyine varma, Batı uygarlık ve kültürüne katılmadan öte, bu kültür ve medeniyet seviyesinin üzerine çıkma” demekle ne anlatılmak istendiğine bir göz atalım:

1 — Koruma altına alınan inkılâp kanunlarının ilki olan “Tevhidi Tedrisat Hakkında Saruhan⁸ Mebusu Vasıf Bey ve Rûfekasının (arkadaşlarının) 2 Mart 1340 (1924) tarihli teklifi kanunîsinde (yasa teklifi)⁹ “Bir devletin irfan ve marifi umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissi itibarıyla vahdetini temin etmek için tevhibi tedrisat, en doğru, en ilmi ve en asrî ve her yerde fevaid ve muhassenatı görülmüş bir umdedir.

⁵ MGK Sekreterliği, sayı 450, s. 64; Yalçın-Gönülal, s. 94.

⁶ 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılıdır. Ayrıntı için bk. *SBF İdarî Bilimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü*. Ankara 1960. AÜ-SBF Yayınları no 116-98, 102 s. Kazım Öztürk. *Gerekçeli Anayasa*. Bilgi Yayınevi, Ankara 1979, 400 s.

⁷ Alıntılarda yasa, öneri ve gerekçelerinin dili olduğu gibi korunmuştur. Bu, o günlerin şartları altında dilimizin kullanılmasını izlemek açısından önemli ve ilginçtir.

⁸ Saruhan: bk. *İslâm Ansiklopedisi*, cilt 6, s. 288-295 Manisa (Magnesia) Çağatay Uluçay; Saruhan-oğulları *İslâm Ansiklopedisi*, 102-103. cüz, s. 239-244. Saruhan ili adı 1927 de Manisa olarak değiştirildi. *Yurt Ansiklopedisi*, cilt 2, s. 5546.

⁹ Meclis görüşmeleri için bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem II, cilt 7, s. 26, 29, 144-

Tanzimatı Hayriye devrinde ... bir ikilik vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris noktayı nazarından birçok muzır neticeler tevhit etti. Bir milletin efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye, bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti his ve fikir ve tenasüt gayelerine külliye muhaldir”¹⁰ denilmektedir. Önerinin sonunda da “teklifi kanunımızın kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve bilumum irfan müessesatının mercii yegânesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mes’ul ve irfanîyatımızı vahdeti his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti müsbet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir...”¹¹ diye işin önemi özellikle vurgulanmıştır.

Tevhidi Tedrisat Kanunu ile inkılaplardan birini gerçekleştiren Atatürk, eğitim konusunda: “Eğitim işlerinde behemehal muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin hakiki kurtuluşu ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin tek can ve tek fikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lâzımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir: 1. Sosyal hayatımızın ihtiyacına uygun olması; 2. Çağın gereklerine uygun olmasıdır.

“Gözlerimizi kapayıp tek başına yaşadığımızı farzedemeyiz. ... aksine ilerlemiş, kalkınmış, medeni bir millet olarak, medeni dünya üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin her ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıtlı ve şart yoktur”¹² der.

¹⁰ Gençlerin daha kolay anlamaları için gerekçeyi “Bir devletin genel kültür ve eğitim siyasetinde milletin duygu ve düşünce bakımından birliğini sağlamak için öğretimin birleştirilmesi en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde fayda, iyiliği görülmüş bir ilkedir. Tanzimat döneminde bir ikilik doğmuştur. Bu ikiliğin eğitim ve öğretimde birlik açısından birçok zararlı sonuçları olmuştur. Bir milletin her üyesi (bireyi) ancak bir türlü eğitim görebilir. İki türlü eğitimle bir ülkede iki türlü insan yetiştirilir. Bu ise duygu, düşünce ve dayanışma birliğine bütünüyle ters düşer” diye bugünün diline aktarabiliriz. Tam metin için Bk. Yalçın-Gönülal s. 97-98.

¹¹ “Yasa önerimiz kabul edildiğinde Türkiye Cumhuriyetinde bütün kültür kurumlarının bağlı olduğu tek yetkili makam Milli Eğitim Bakanlığı olacaktır. Bundan böyle Cumhuriyetin kültür siyasetinden sorumlu ve kültürümüzü duygu ve düşünce birliği çerçevesinde ilerletmekle görevli olan Milli Eğitim Bakanlığı, gerçek ve tutarlı bir eğitim siyaseti uygulanacaktır.” denilebilir.

¹² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 44, Bu konuşmayı Mustafa Kemal’in Büyük Zaferi’ni kutlamak üzere İstanbul’dan, Bursa’ya gelen öğretmenleri, Bursa öğretmenlerine Şark Tiyatrosu’nda gecede yapması (27 Ekim 1922) ilginç ve anlamlıdır. Bu konuşma Kurtuluş

“Arkadaşlar, bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer, süngü zaferi değil, iktisat, ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordu-muzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halâsi hakikiye (gerçek kurtuluşa) sevketmiş (yönelmiş) sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferlerimiz için kıymetli bir zemin (ortam) hazırlamıştır. Muzafferiyatı askeriyemizle (askerlik alanındaki başarılarımızla) mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.”¹³

“Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusu ile kaimdir”¹⁴ der.

“Ellerimiz deniz kıyısında ve ellerimiz zincirlerle bağlı bir halde bulunuyor ve: Ah bir kere hür olsak da şu deniz de bir yüzsek diyorduk. İşte bugün hürriyetimizi aldık ve zincirlerimizi kırdık, denizde yüzmeme bir mani kalmadı. Fakat bir türlü suya giremiyoruz. Ayağımızı denize sokuyoruz, soğuk var. Dalsak da yüzme bilmediğimiz için batacak, boğulacağız. Demek, gaye hür olmaktan ibaret değilmiş. İş, yüzmeyi öğrenmekte ve kurtulmanın çaresine bakmaktaymış. İşte meydan. Ordu vazifesini yaptı. Memleketin ilim ve irfan erbabı, kendilerini göstersizler. Bu vatani hür ve mesut hale getirsinler”¹⁵ demekle eğitimin, varolmaya ve varlığını sürdürmeye yönelik çalışmaların temel ilkesi olduğunu kesin ve öz bir şekilde açıklamıştır.

2—Şapka iktisası (giyilmesi) hakkında Konya mebusu Refik Bey ve rüfekasının (arkadaşlarının) 2/479 numaralı 15 Teşrini sani (Kasım) 1341 (1925) tarihli teklifi kanunîsi (yasa önerisi)nin esbabı mucibesinde (gerekçesinde) “Haddi zatında hiçbir ehemmiyeti mahsusayı haiz olmayan serpuş meselesi, asrî ve medenî milletler ailesi içine girmeye azmetmiş Türkiye için hususi bir kıymeti haizdir. Şimdiye kadar Türklere sair medenî ve asrî milletlerin arasında bir alâmeti farika mahiyetinde telâkki edilmekte

Savaşı bitmeden Mustafa Kemal'in inkılâplar ve eğitim konularında düşündüklerini göstermek bakımından da ilginçtir. Bu sözle gerekçeyi birleştirerek deriz ki: Öğretimin birleştirilmesi Türk milletinin gelecekte hür, mesut ve medenî bir toplum olarak yaşaması ve varlığını sürdürmesinin yolu ancak ve yalnız, duygu, düşünce ve dayanışmada birlikten geçer.

¹³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, s. 71, Alaşehir'de halkla yaptığı konuşmada

¹⁴ Abbas Gökçe, *Atatürk ve Adalet Reformu*. “Devrim Yasaları ve 1961 Anayasası.” Adalet Bakanlığı yayınları: 52, Ankara 1981, s. 66.

¹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Tamim ve Telgrafları*. Haz. Sadi Borak-Utcan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1972, s. 30-31, Bk. dipnot 12.

olan mevcut serpuşun tebdili ve yerine medenî ve asrî milletlerin kâffesinin müşterek serpuşu olan şapkanın ikamesi lüzumu taayyün etmiş ve muhterem milletimiz bu medenî ve asrî serpuşu iktisa eylemek suretiyle cümleye nümunei imtisal teşkil eylemiş olduğundan ... kanunun kabulünü ... derken, kanunda da¹⁶ Madde 1. —“Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idarei umumiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurin ve müstahdemin, Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir”¹⁷ denmektedir.

Aynı tarihli Adliye Encümeni Mazbatası da “Medeniyetin bütün icabât ve zaruriyâtını idrak ve kabul etmiş olan Türk milletinin, medeni milletlerin müşterek kisvelerinin vafı bârizi olan şapkayı iktisa hususunda gösterdiği tehâlük ve tezahürü tesbit ve bunu ifade eden ... gerekçe ile Encümenimize gelen kanunun müstacelen müzakere edilmesi ricasıyla ...” der. Niğde Milletvekili ve Dahiliye Encümeni Reisi Ebubekir Hâzım imzasıyla Meclise gelen Dahiliye Mazbatasında da “Medeni milletlerin öteden beri giymekte oldukları şapkayı Türkiye Cumhuriyeti halkı ... bu lâzıme-i

¹⁶ Gerekçede: “Gerçekde hiçbir özel önemi olmayan serpuş sorununun, çağdaş ve medeni milletler ailesi içine girmeye kesin kararını vermiş olan Türkiye için özel bir önemi vardır. Şimdiye kadar Türklere öteki medeni ve çağdaş milletlerin arasında bir bellilik (âlâmeti farika) gibi sayılan, şimdiki başa giyilen şeyin, değiştirilmesi ve yerine medeni ve çağdaş milletlerin hepsinin ortak olarak başlarına giydikleri şapkanın giyilmesi (getirilmesi) gereği belli olmuştur. Sayın milletimizin, bu medeni ve çağdaş örtüyü başına giymesi herkes (kültür alanında ilerlemek yolunda olan milletlere) örnek bir davranışı olmuştur.”

¹⁷ “TBMM üyeleri ile genel ve özel idareye (yerel idareye) bağlı bütün kurum ve kuruluşlarda çalışan memur ve hizmetliler, Türk milletinin (halkının) giymiş olduğu şapkayı giymek zorundadır” dendiğine bakılırsa, halkın, bazı memur ve hizmetlilerden önce şapka giydikleri anlaşılır. Kanunun görüşüldüğü oturumda, Bursa mebusu Nurettin paşa'nın takririnden “Mebusini muhtermeden bazı zevat taraflarından şapka iktisâsı hakkında bu teklifi kanuni yapılırken vatanda bu hususta bir muamele mesbut değilmiş gibi re'sen bir teklifte bulunulmaktadır. Halbuki İcra Vekilleri Heyeti 2 Eylül 1341 (1925) tarih ve 2413 sayılı bir karamame tanzim ve bunda memurine şapka iktisâsı hakkında kanun mahiyetinde mukarrerat ittihaz ve neşir ve tatbik etmiş ve ahali ya da teşmiline çalışılmakta bulunmuştur. ... (Üstelik) geçen sene de yalnız adliye memurlarının hem de makamlarına münhasır ve mahsus bulunan kıyafetleri bile Meclisi Ali'den çıkan bir kanuna müstenit idi ki, bu dahi icra vekilleri heyeti'nin umum memurini devlet hakkında hotbehot karar ittihazına selâhiyyetar olmadığına delildir. ... 2. Mebusini kiramın, malûmu âlileridir ki, memur değil, doğrudan doğruya efradı halktandır. Hukuk tabiiyei ammeden fazla masuniyeti teşriye ile de haiz temaii hürriyet bulunmaktadır.” (Yalçın-Gönülal, s. 102-103) sözlerinden anlaşılacağı üzere Bakanlar Kurulu Kararıyla memurların şapka giymeleri sağlanmıştır. Halkın da şapka giymekte olduğu da bilindiğine göre (*Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*. Kastamonu il kutlama komitesi, Ankara 1982, s. 32 vd. 100. yıl yayınları) burada şapka giymekten kaçınan “Sayın milletvekillerinden birkaçı”dır. İşte bunlar şapka giymeyeceğiz yerine, mebusla-

medeniyei ... bi't-takdir elyevm umumi denecek bir tarzda şapka giymekte olduğundan ...”¹⁸ der.

Mustafa Kemal, 1927 Ekiminde bu olayı açıklarken:

“Efendiler, milletimizin başında, cehil, gaflet ve taassubun ve terakki ve temeddün düşmanlığının alâmeti farikası gibi telâkki olunan fesi atarak onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle, Türk milletinin, medeni hayatı içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de, hiç bir farkı olmadığını göstermek bir lâzıme idi”¹⁹ demişti.

7 Ağustos 1925'te de İnebolu'da halka:

“Efendiler, Türkiye Cumhuriyetini tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı fikriyle zihniyetiyle medeni olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla yaşayış tarzıyla medenî olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medeniyim diyen Türkiye'nin, hakikaten medenî ve mütেকâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar”²⁰ demişti.

İki gün sonra da Kastamonu'da:

“Tabirimi mazur görünüz. Altı kaval üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millîdir ve ne de beynelmileldir. ... Arkadaşlar, Turan

nın dokunulmazlığı vardır. Her Türk hür doğar, hür yaşar gibi saptırmacalarla muğalatakanunun çıkışını engellemek istemişlerdir.

¹⁸ “Medeni milletlerin öteden beri giymekte oldukları şapkayı, Türkiye Cumhuriyeti halkı da ... medeni olmanın gereği, bugün yaygın denecek bir biçimde giymekte olduğundan ...” Şapka giyilmesine ilişkin kanunun Dahiliye Encümeni mazbatası 25 teşrinî sani 1341 (1925) Kasım tarihlidir. Bk. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi II. Dönem, cilt 19, s. 22 vd.

“Milletvekilleri Ankara'ya geldikleri günlerde, yatacak yer bulmak müşküldü. Bunun için muallim mektebi (öğretmen okulu şimdiki Ulus Meydanındaki Şehir Çarşısı, Cihan Çarşısının bulunduğu yerde) yanan Maarif Vekâleti binası yatakhane olarak tahsis edilmiş, büyük bir koğuştaki yerlere yataklar serilerek yatakhane vücuda getirilmişti.

Mebusların adedi (Meclisin) ilk açılış günü 115 olup, Meclis'te bizzat merak ederek saydım: 50 mebus kalpaklı, 41 mebus fesli, 21 mebus fesli idi. Bk. Mazhar Müfit Kansu. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. II. TTK. Ankara 1968, s. 570. O yıllarda kapalı yerde bile başı açık oturmak alışkanlığı pek yaygın değildi. Bk. *Devletimizi Kuranlar*. (albüm) TBMM. Ankara 1985.

¹⁹ *Nutuk* 1938, s. 644.

²⁰ Mustafa Selim İmece (Der.) *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri* ... 1925. TTK, Ankara 1959, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi 6, s. 45.

kıyafetini araştırıp ihya eylemeğe mahal yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için lâıyk bir kıyafettir. Onu iktisa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek kravat, yakalılık, caket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemslî serpuş, bunu açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir”²¹ diyecektir.

Çok duyarlı bir konu da kadın giyimi konusuydu. Mustafa Kemal Kastamonu konuşmasında çarşaf ve peçeye de değinmişti.

“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya bir peştemal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlûlü nedir? Efendiler medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşî vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır.”²²

“Meselâ karşımda kalabalığın içinde bir zat görüyorum (eliyle işaret ederek). Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtımdaki gibi bir caket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medeni bir insan, bu alelaceip kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü?”²³ demiş, bayan ve erkeklerimizin giyiminin en azından medenî dünyada artık alay konusu olduğunu “acı ve gerçekleri” bütün çıplaklığıyla ortaya koymuş oluyordu. Mustafa Kemal kararlıdır. Her inkılâp gibi, bu da tavizsiz yürütülecektir.

Mustafa Kemal şapka giydirilmesi olayı için şöyle bir açıklama yapar:

“Bunun (fesin kaldırılmasını), Takriri Sükûn Kanunu’nun cari olduğu zamanda yaptık. Bu cari kanun olmasaydı yine yapacaktık. Fakat bunda kanunun meriyeti de sühuletbaş (kolaylaştırıcı) oldu denirse bu, çok doğrudur. Filhakika, Takriri Sükûn Kanunu’nun meriyeti, bazı mürtecilerin, milleti vâsi mikyasta tesmim etmesine (zehirlenmesine) meydan bırakmamıştır.”²⁴

²¹ *A.g.e.*, s. 46.

²² *Atatürk’ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*, İlk Kutlama Komitesi Adına, Mehmet Bayımur, Aziz Demirciođlu, Hasan Çelikođlu, Ankara 1982.

²³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, TTK, Ankara 1970, s. 68.

²⁴ Bernard Lewis, *A.g.e.*, s. 269-270.

Takriri Sükûn Kanunu'nun desteğine dayanan büyük reformcu bile, çarşafa karşı kanun çıkarmaya cesaret edemedi. Büyük şehirlerde eğitilmiş sınıflar arasında zaten benimsenmiş olan çarşafsız gezme adeti, diğer yerlerde yavaş bir gelişme gösterdi.”²⁵

Şapka inkılâbı kıyafet inkılâbının başlangıcı ve önemli bir parçasıdır. Bu inkılâptan önce halkın belli bir kıyafeti yoktu. II. Mahmut döneminden beri din adamlarıyla memurların kendilerine özgü belli bir giyimleri vardı denilebilir. Memurların setre ve pantolon, yine memur ve askerlerin başlarına kavuk yerine fes giymeleri kabul edilmişti. O dönemde de fes giymenin şeran caiz olmadığını ileri sürenler olmuştu. Halk için baş örtmek açısından biçim olarak hiçbir zorunluluk yoktu. İsteyen fes, keçe, külah, kalpak giyebiliyordu (Anadoluda poşu, ağer, börk, mendili de eklersek, her kafada başka bir örtü çeşidi vardı: bu yüzden halka başı bozuk derlerdi.) İlimiye sınıfından olanlar sarıklı fes, tarikattan olanlar (tarikatchılığın gereği ve istediği) türlü cins ve biçimde başlarını örterlerdi. Oysa şimdi bu kanunla medeni olmaya lâayık ve kararlı olan Türk milletinin, her medeni insan gibi, dış görünümüyle de medeni olması isteniyordu.

3—Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Bir Takım Unvanların Men ve Ilgasına Dair Kanun hakkında Konya mebusu Refik Beyin 2/478 numaralı teklifi kanunisi²⁶ “...Asri ve medeni muhitlerin hiçbirinde artık bu gibi kurun-i vustaî hadise ve müesseselere (Orta-

²⁵ *A.g.e.*, 270 vd. dipnot: 12’de anılan Jaeschke’nin makalesinden alıntı. “Bununla beraber bazı yerlerde çarşaf giymeye karşı belediye yasaklar koydu” diyor.

Oysa özellikle kırsal bölgede kocalarına yardım eden Türk kadınları yüzü gözü kapalı çarşaf giymezlerdi. Tarlada, dağda üstüne düşecek görevleri yapacak (çift sürme, ata binme, ot biçme, bulgur dövme, ot taşıma, inek otlatmak vb.) kıvraklık ve açıklıkta (işine yatkın) giyinirlerdi. En klasik örneği “Ulus Meydanındaki Mermi Taşıyan Türk Kadını” heykelidir. Şimdi doksanını aşmış anamın anlatığına göre “Biz çarşaf zaten giymezdik. Çünkü çarşafı ne ata binilir, ne ekin biçilir, ne de ot taşınabilirdi, koyun, inek sağılmazdı. Biz şehre inerken, şehirli gibi giyinirlerdi. Biz de çarşaf giyerdik. Onun için çarşafsızlığa kolay alıştık” der. Çarşaf’a Sivas yöresinde “bürük”, “bürnük” derlerdi.

²⁶ Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ilişkin kanunun görüşmeleri için bk. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi II. Dönem, cilt 19, s. 282, 30.11.1341 tarihli 17 Oturum Tutanakları “Arkadaşlar, çok açık söylemek mecburiyetindeyiz. Zaman zaman milletin huzur ve sükununu ihlâl eden ve kayı ve hadizat işte böylece tahrikât neticesi olmuştur. İşte burada, bu kürsüde söylenen sözler olmuştur. Bu kürsüde kastı irtica ile söylenen sözler muhakemesi noksan vatandaşları ızlâl ve ifa etmiştir. Ne günahı vardı Sivas’da asılan Necati’nin, ne günahı vardı Erzurum’da asılan birkaç masumun? Doğrudan doğruya Nurettin Paşa tarafından verilen takrir memleketin dört köşesine yayılmış ve “Efendiler görüyorsunuz ya, bu kanun Teşkilâtı Esasiye Kanununa münafidir, bu kanun hüriye-

çağdan kalma olay ve kurumlara) tehammül edilmediğinden"; Dahiliye Encümeni Mazbatasında da"... Türk milletinin, teceddüt, terakki ve ümran yolunda büyük hainler teşkil eden ve bir takım halkın dimağında öldürücü hurafeler yaşatan ve ferdî saiyin önüne geçerek atalet ve meskenet âmili olan bu münasebetlerin bir cehalet ve irtica merkezi olarak ika ettikleri mazarrat namahdut ve bu hal tarihen de halen de müsbet ve mütehakkik bulunmakla ..." ²⁷ denmiştir.

Tekke, ve zaviyelerin kapatılmasından amaç, bazı çıkar çevrelerinin kendi inançları doğrultusunda halkı isat etmemesini engellemektir. Böylece inanç dokunulmazlığı ile demokratik seçim ve yönetime göstermelik çıkar çevrelerinin baskılarını en aza indirmektir. Bu Cumhuriyetin sağlıklı yaşamasına en kalıcı yaklaşım demektir. Atatürk'e karşı görüşlülerden bir kısmı, çok yanlış olarak tekke ve zaviyelerin kapatılmasını Atatürk'ün İslâm dinine en azından koruyucu olmadığını söylemek şaşkınlığını bile göstermişlerdir.

4—Türk halkı dış görünüm, tutum ve davranışıyla çağın insanı olmuştur. Ancak temel yaşama anlayışı ve aile hayatını değiştirmek çok zordur. Bu konuya ilişkin yasa önerisinin Meclise getirilmesinin büyük patırtılar koparabileceğinin göze alınması gerekiyordu. Aile hayatı yeniden ele alınınca kişi hukuku ve bu hukuka ilişkin tüm anlayış ve sistemin yeniden düzenlenmesi kaçınılmaz olacaktı. Mustafa Kemal Meclis Açış Konuşmalarında Türk milletinin hemen her geçen gün medeniyet yolunda ilerlemekte olduğuna, medeni dünya milletleri arasında layık olduğu yeri alacağına inandığını, medeniyet yolu dışında bir kurtuluş yolu bulunmadığını, sağlam bir millet yapısına, sağlam bir aile yapısından gidilerek ulaşılabileceğini anlatmış, milletvekillerini bu yolda inandırmaya ve aydınlatmaya çalışmıştır:

ti vicdana münafidir, fakat ne yapayım kabul etmişlerdir, giyiyorlar" denmiştir. Paşa milletin içine nifak kundağı sokmuştur, denilmektedir.

Görülüyor ki gerçekte önemli gözükmeyen ama milli kültürümüzü ilerde (bugünlerde) etkileyecek olan inkılâp kanunlarının kabulü, uygulanması ve yerleşmesi sanıldığı gibi kolay olmamıştır.

²⁷ "Türk milletinin yenilik, ilerleme ve kalkınma yolunda büyük engel olan ve bir takım masum halkın kafasında öldürücü hurafeler yaşatan ve kişinin çalışmasını durduracak durgunluk ve uyuşturuculuğuna yol açan bu kurumların bir cahillik ve gericilik yuvası olarak ortaya koydukları zararlar sayılamayacak kadar çok olduğu gibi, bu durum geçmişte olduğu kadar bugün de bütün çıplaklığıyla ortadadır." denmiştir.

1 Mart 1339 (1923) günkü “Dördüncü toplantı yılını açış konuşmasında: Bugün dördüncü milli senemiz hulûl eylemiştir”²⁸ Bu yılın bir harp yılı olması kadar bir barış yılı olması da akla geliyor. Eğer barış yılı olursa “Bir sulha kavuşarak, o zaman bütün menabii kuva ve semerei istihsalâtımızı inkişafatlı dahiliyeye müteveccih mesai üzerinde teksif edeceğiz.”²⁹ Aynı konuşmada ilk kez adliye, kanunları özellikle medeni kanunumuz olan mecelle ile Anadolu’da bir “Hukuk Hükâm Mektebi” açılacağından söz ediyor.³⁰ 13 Ağustos 1923 günlü II. Dönem Açış Konuşmasında: “Bizi diğer medeni milletler sırasından geri bıraktıran adli, siyasi, iktisadi ve mali zincirler kırılmıştır, parçalanmıştır. Efendiler, bugüne kadar istihsal eylediğimiz muvaffakiyat, bize ancak terakki ve medeniyete doğru bir yol açmıştır. Yoksa terakki ve medeniyete îsal etmiş değildir. Bize ve ahfadımıza düşen vazife bu yol üzerinde tereddütsüz ilerlemedir.”³¹ “Türkiye Devletinin, bu yeni müesseselerin istinad eylediği esaslar, mahiyeti itibarıyla kendine tekaddüm eden tarihi müesseselerin esaslarından başkadır.”³² 1 Mart 1340 (1924) II. Dönem Birinci toplantı yılı açış konuşmasında: “Hükûmet, asri ve medeni idarenin bütün icabatı basit ve seri bir suretle memlekette tetbik ve inkişaf ettirecektir.”³³ Adli telâkkimizi, adli kanunlarımızı, adli teşkilatımızı bizi şimdiye kadar şuurî, gayri şuurî, tesir altında bulunduran, asrın icabatına gayri mutabık revabıttan bir an evvel kurtarmaktır (bravo sesler, alkışlar). Millet, her mütemeddin memlekette olan terakkiyatı adliyenin, memleketin ihtiyacına tevafuk eden esasatını istiyor. Millet, seri ve katî adaleti temin eden medeni usulleri istiyor (alkışlar). Milletın arzu ve ihtiyacına tabi olarak adliyemizde her gün tesirattan cesa-

²⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, s. 273, Mustafa Kemal TBMM'nin açıldığı 1920 yılına milli yıl der, onu izleyen yılları ikinci milli yıl (1921), üçüncü milli yıl (1922) diye adlandırılarak 1923 yılına da dördüncü milli yıl diyecektir.

²⁹ “O zaman bütün gücümüzle (güç kaynaklarımızla) ve bütün elde ettiğimiz ürünlerimizi iç işlerimize yönelik çalışmalarda yoğunlaştıracamız, diyerek barışta yapılacak çok işlerimizin varlığına değinıyoruz. Bk. *A.g.e.*, s. 274 vd.

³⁰ “Yeni sene zarfındaki tasavvuratı adliyemiz meyanında tadil ve ihzarı kavanin komisyonları vardır. Şimdiye kadar kanun halinde tedvin edilmemiş olan vasiyet gibi ahkâmı hukukiyemizin kanunu medenimiz olan mecelleye ilâvesi ve mecellenin de ihtiyacı asriyeye muvafık bir şekilde tadil ve ıslahı, maksatlarıyla her biri beşer zattan mürekkep ceman yedi komisyon ifayi vazifeye davet olunacaktır. Bundan başka istikbali adliyemizi temin maksadiyle Anadoluda asri esaslar dairesinde bir hükâm mektebi vücuda getirilmesi düşünülmektedir.” *A.g.e.*, s. 282.

³¹ *A.g.e.*, s. 306-307.

³² *A.g.e.*, s. 309.

³³ *A.g.e.*, s. 315.

retle silkinmek ve seri terakkiyata atılmakla aslâ tereddüt olunmamak lâzımdır. Hukuku medeniyede, hukuku ailede takibedeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır (bravo sesleri, alkışlar). Hukukta idarei maslahat ve hurafelere merbutiyet, milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kabustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulunduramaz.”³⁴ Fakat nakâfi kanunların devamına müsaade etmek yüzünden milletin mâruz bulunduğu müşkülâtın bir an evvel izalesi gayri kabili tehir zaruriyat cümlesindedir. Meclisi Âlî’ye takdim edilecek olan Ceza Kanunu, Kanunu Medeni ve Ticaret Kanununun bu senei içtimaiye esnasında tedvin ve neşr olunmasındaki müstaceliyeti bilhassa ifade etmek isterim.

Hayatı umumiyemizi yeni baştan tanzim edecek olan bu esasî kanunlar, muasır medeniyetin kanunları zümresinden olmak tabiidir.”³⁵

XIX. yüzyıl Osmanlı reformcuları hukuk alanlarını şeriatın ve onu uygulayanların egemenliğinden uzaklaştırmış bulunuyordu. 8 Nisan 1924’te Mustafa Kemal daha ileri gitmiş ve şer’iye mahkemelerini kaldırmıştı. Bu değişikliklerden sonra bile şeriat, kişi ve aile hukukunun çoğu alanlarında hala yürürlükte kalmıştı.

Osmanlı ıslahatçıları aile ve kişi hukuku konularında şeriat açısından hukukçuların yetkisine dokunmamıştı. Mustafa Kemal buna son vermeye kararlıydı. 1924 başlarında Adalet Bakanı Seyyit Bey, 1917 Aile Hukuk Kararnamesi’nin yeniden ele alınmasını teklif ediyordu. Fakat Mustafa Kemal ne kadar modernleştirilmiş olursa olsun şeriata dayanan bir kanuna ilgi duymuyordu.

Dumlupınar’da 30 Ağustos 1924’te yaptığı bir konuşmada:

“... şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimâî, iktisadî, siyâsî aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuku tabiiyelerine malik olmaları aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lâzimedendir.”³⁶

Birkaç gün sonra, 11 Eylül 1924 te yirmialtı hukukçudan kurulu bir komisyon, İsviçre Medeni Kanununu Türk ihtiyaçlarına adapte etmek

³⁴ *A.g.e.*, s. 317.

³⁵ *A.g.e.*, s. 327.

³⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiyenin Doğuşu*, s. 271.

göreviyle işe koyuldu. Tamamlanan Medeni Kanun 17 Şubat 1926'da meclisce oylandı ve 4 Ekimde yürürlüğe girdi.

Türkiye'nin gelişmesinde bu değişikliğin önemi üzerinde ne kadar durulsa, yine de pek mübalâğa olmaz. Şimdi ilk defadır ki, bir inkılâpçı şeriat bilginlerinin dokunulmaz alanı olan ailevî ve dini hayatın mahremiyetine girmeye cesaret etmişti, —hem de gizlice değil, açıktan açığa— Türk Medeni Kanunuyla çok karlılık, talâk —kadın hürriyet ve vakarına karşı bütün eski engeller— kaldırıldı. Onların yerine, her iki taraf için de eşit haklarla medeni evlilik ve boşanma geldi.

Bununla beraber kale yarılmıştı. Bir dizi yenilgilerden sonra, ulema son kudret ve etki kalelerinden de atılmışlardı, hukuk ve onu uygulayıcı yürütme mercileri, onların gücünü edebiyen kırmak üzere kararlı bir çaba göstermekte idi. Mustafa Kemal hukuka ilişkin amaçlarını, 5 Kasım 1925 te Ankara'da yeni Hukuk Okulunun açılışında yaptığı konuşmada açıklamıştır:

Talebe Efendiler ve Hukuk müntesibi Efendiler.

Yeni hukuk esaslarından, yeni ihtiyacımızın talep ettiği kanunlardan bahsederken “her inkılâbın kendisine mahsus müeyyidesi bulunmak zaruridir” hikmetine, yalnız bu hikmete işaret etmiyorum. Beyhude bir sistem temayülünden nefsimi tahzir ederek, fakat Türk milletinin muassır medeniyetin vasıtalarından ve feyizlerinden müstefid olmak için lâakal üçyüz seneden beri sarfettiği gayretlerin ne kadar elemli ve ıstıraplı mevani karşısında heba olduğunu kemali teessür ve intibahla gözönüne alarak söylüyorum.

Milletimizi inhitata mahkûm etmiş ve milletimizin feyyaz sinesinde devir eksik olmamış erbabı teşebbüsü, erbabı cehd ve himmeti en nihayet meftur ve münhezim etmiş olan menfi ve kahir kuvvet şimdiye kadar elinizde bulunan hukuk ve onun samimi muakkipleri olmuştur. ... Türklerin 1453 zaferini, yani İstanbul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün bir cihana karşı İstanbul'u ebediyen Türk câmiasına maletmiş olan kuvvet ve kudret, takriben aynı senelerde icad edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye kabul için erbabı hukukun meş'um mukavemetini iktihama muktedir olmamıştır.

Köhne hukukun ve müntesiplerinin, matbaanın memleketimize girmesine müsaade etmeleri için üçyüz sene müşahade ve tereddüt etmelerine ve leh ve aleyhte pek çok kuvvet ve kudret sarfetmelerine ıstırar hasıl

olmuştur. Butün bu hâdisat, erbabı inkılâbın en büyük fakat en sinsi hasmı canı, çürümüş hukuk ve onun bîderman müntesipleri olduğunu gösterir. ...

Büsbütün yeni kanunlar vücade getirerek eski esasatı hukukiyeyi temelinden hal etmek teşebbüsündeyiz. ...³⁷

Bu yeni kanunların en önemlisi şüphesiz Medeni Kanun idi.

Adliye Vekâletince tanzim ve tevdi olunan, İcra Vekilleri Heyetinin 20 Kânun-u evvel 1341/20 Aralık 1925 tarihli içtimainda tezekkür ve Meclis-i Âlî'ye arzı tasvip edilen Kanunu Medeni Lâyıhası'nın üst yazısı, Başvekil İsmet [İnönü] Paşa'nın imzasıyla Meclise gönderilmişti. Yazı ekindeki dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat [Bozkurt]'un imzasını taşıyan esbabı mucibe lâyhasında "... dinler lâyetegayyer hükümler ifade ederler. Hayat yürür; ihtiyacat süratle değişir. (Oysa) değişmemek, dinler için bir zarurettir. Bu itibarla dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması, asrı hâzır medeniyetinin esasatından ve eski medeniyetle yeni medeniyetlerin en mühim farikalarından birisidir. ... Millî hayatı içtimaiyenin nazımı olan ve yalnız ondan mülhem bulunması icap eden müdevven bir kanunu medeni'den Türkiye Cumhuriyetinin mahrum kalması, ne asrı hâzır medeniyeti icabatıyla ne de Türk ihtilâlinin istilzam ettiği mana ve mefhumla kabili telif değildir. Asrı hâzır devletini, iptidai siyasi teşekküllerden ayıran farikalardan birisi de camianın mukadderatında tatbik edilen kavaidin taknin edilmemiş olmasıdır. ... Cumhuriyet, Türk adaletini, bir keşmekeş ve yokluktan ve pek iptidai vaziyetten kurtarılmasını inkılâbının ve asrı hâzır medeniyetinin icabatına muvafık bir Türk Kanunu Medenisinin vücade getirilmesini ve takninini zaruri kılmıştır. ...

Unutmamak lazımdır ki, Türk milletinin kararı, muasır medeniyeti bilâ kaydü şart tekmil prensipleriyle kabul etmektir. Bunun en bariz ve canlı delili inkılâbımızın kendisidir. Muâsır medeniyetin Türk camiasıyla

³⁷ Bernard Lewis, *A.g.e.*, 272-273 Ayrıca bk. *Atatürk ve Adalet Reformu*. Adalet Bakanlığı Yayınları yeni seri: 52, Ankara 1981. Esat Şener, Atatürk'ün İnsanlara Onur Kazandırması, s. 15-27, Ergun Özsunay, "Yabancı Hukukun Benimsenmesi Yoluyla bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler", s. 31-59, M. Muhtar Çağlayan, "Siyasi Tarih Açısından Anayasamızın Geçirdiği Aşamalar ve Atatürk'ün Gerçekleştirdiği Hukuka İlişkin Devrimler", s. 97-131 (123-127), Mustafa Aygün, "Özel Hukuk Açısından Hukuk Devrimi", s. 135-170, Necdet Yaltuk, "Hukuksal Devrimler Açısından Atatürk", s. 173-191. A. Bülent Gürel, "Hukuk Devrimi ve Medeni Ceza Kanununa Getirdiği Yenilikler", s. 215-163.

kabili telif olmayan noktaları görülüyorsaydı bu, Türk milletinin kabiliyet ve istidadındaki noksandan değil, onu fuzuli bir surette ihate eden kurun-i vustai teşkilat ve müdevvenat ve müessesattandır.

Şu ciheti işaret etmek lâzımdır ki, muasır medeniyeti almak ve benimsemek kararıyla yürüyen Türk milleti, muasır medeniyeti kendisine değil, kendisi muasır medeniyetin icabatına her ne pahasına olursa olsun ayak uydurmak mecburiyetindedir. Yaşamak kararında olan bir millet için bu, şarttır.

Asrı hâzırın medeni milletlere tanıdığı tek mil hukuku, cihanı medeniyetten bilâ kaydü şart talep ederken bu hukukun istilzam ettiği vezaifi medeniyeyi de Türk milleti yeni Kanunu Medenisi ile kendi eliyle kendisine tahmil etmiş bulunuyor. Bu kanun lâyihasının manalarından birisi de budur. Türk Kanunu Medeni Lâyihası mevkiî mer'iyete vaz'edildiği gün, milletimiz onüç asrın kendisini çeviren itikadını sakımesinden ve tezebzüblerinden kurtulmuş, eski medeniyetin kapılarını kapayarak hayat ve feyz bahşeden muâsır medeniyetin içine girmiş bulunacaktır"³⁸ der.

³⁸ "Dinler, değişmez kurallar getirir. Hayat yürür, ihtiyaçlar hızla değişir ve artar. (Oysa) değişmemek dinler için temel ilkedir. Bu yüzden dinlerin salt bir vicdan işi olarak kalması, çağdaş uygarlığın temel ilkelerinden ve eski medeniyetle yeni medeniyetin en önemli ayıncı niteliklerinden birisidir. Türkiye Cumhuriyetinde Milli (millet) toplumsal hayatı düzenleyen ve yalnız ondan esinlenmesi gereken, derli toplu (derlenmiş) bir medeni kanunumuz bulunmaması, ne çağdaş medeniyetin gereğiyle ne de Türk ihtilâlinin getirdiği anlam ve kavramla bağdaştırılmaz. Çağdaş devleti, ilkel siyasal kuruluşlardan ayıran başlıca niteliklerden birisi de, toplumun geleceğinde uygulanacak kuralların yasalaştırılması (kanun haline getirilmiş) olmasıdır.

Cumhuriyet, Türk adaletinin bu karmaşıktan ve çok ilkel durumdan kurtarılmasını inkılâbın ve çağdaş medeniyetin gereklerine uygun yeni bir Türk Medeni Kanununun ivedilikle yapılması ve yasalaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Unutmamak gerekir ki, Türk milletinin kararı, çağdaş medeniyeti, kayıtsız şartsız, bütün ilkeleriyle kabul etmektir. Bunun en belirgin ve canlı delili inkılâbımızın kendisidir. Çağdaş medeniyetin Türk toplumu ile bağdaşmayan noktaları görülüyorsaydı bu, Türk milletinin yetenek ve becerikliliğindeki eksiklikten değil, onu gereksiz yere saran Ortaçağ kurum ve kuruluşlarıdır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, çağdaş medeniyeti almak ve benimsemek kararıyla yürüyen Türk milleti, çağdaş medeniyeti kendisine değil, kendisi çağdaş medeniyetin gereklerine her ne pahasına olursa olsun, ayak uydurmak zorundadır. Yaşamak kararında olan bir millet için bu, şarttır.

Çağımızın medeni milletlere tanıdığı bütün hakları, medeni dünyadan, kayıtsız şartsız isterken bu hakların gerektirdiği medenilik görevlerini Türk milleti yeni Medeni Kanunla kendi eliyle kendisine yüklemiş bulunuyor. Bu yasa tasarısının anlatmak istediği de budur. Medeni Kanun Tasarısı yürürlüğe girdiği gün milletimiz 13 yüzyıldır kendisini kuşatan yanlış anlamalar ve karışıklıklardan kurtarmış, eski medeniyetin kapılarını kapayarak hayat ve feyz (kavançta birlik) getiren çağdaş medeniyetin içine girmiş bulunacaktır.

Sonunda "...Adliye Vekâleti, bu kanunu hazırlamakla, inkılâp ve kanun huzurunda milli vazifesini ifa etmiştir." diyen Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in gerekçesi, Atatürk inkılâbının değerli ve anlamlı belgelerinden birisidir. O, İzmir Milletvekili olarak Meclis'te yaptığı ilginç ve ateşli konuşmalarla inkılâbın başlıca sözcüleri arasında yer almıştır.

Kâzım [Özalp] Paşa başkanlığındaki 17.2.1926 günkü oturumda Mahmut Esat Bey,³⁹ bu kanun hakkında şöyle der: "Arkadaşlar; bu kanunlar inkılâbın mâna ve mefhumlarını tesbit edeceklerdir. Bu itibarladır ki, bir an evvel neşri, Türk milleti için hayatî bir zarurettir. Bunlar bir an evvel tatbikat sahasına girmedikçe, kararlarımızla vücuda getirilen inkılâp, büyük bir mana ifade etmeyecek ve ondan tamamiyle istifade mümkün olmayacaktır. İnkılâbın mana ve mefhumunu tesbit eden bu kanunların intişariyledir ki, Türk halkı, inkılâbın feyzlerinden istifade edecektir. İnkılâp yolunda can veren ve henüz topraklar altında gözleri kapanmayan inkılâp şehitlerini bu eserler, tatmin edebilir fikrindeyim."

Atatürk'ün inkılâpla ilgili birkaç sözünü anarak yazımızı bağlayalım dedik:

"Her inkılâp hareketinin, ister başta, ister sonra olsun, yapmak zorunda olduğu şey, kendisine uygun yasal ve siyasal düzeni kurmaktır. İlk bakışta yalnız bir biçimsel değişiklik gibi görülen bu yasalastırma, düzenin kökleştirilmesi ve yerleşmesinin temel koşuludur."⁴⁰

³⁹ Yalçın-Gönülal, s. 147-154.

⁴⁰ Prof. Dr. H. Nail Kubalı'ya göre "Devrim, bir kavram bir olay olarak toplum düzeninin, benimsenen bir dünya görüşüne, tarihi bir süreç içinde maddi ve manevi her yönüyle, tam uygunluğunu ve böylece bir medeniyetten diğer medeniyete geçişi, çağdaş olarak sağlamak maksadıyla köklü reformlar şeklinde yapılan hızlı ve şiddetli atılımlardır." *Devrim Tarihi*, s. 55. "Her devrim, belli bir çağın, uygarlık ve kültür çevresinin oluşturduğu düşünce, inanç ve görüşlerini benimseyen, o çağ ve uygarlık çemberinde yaşayanların az çok sapmalarla ortaklaşa benimsediği bir görüşten kaynaklanır. Biz bu ortak görüşe dünya görüşü deriz." Kubalı, *A.g.e.*, s. 1.

"Dünya görüşü, insanlığın belli bir çağda, belli bir uygarlık çevresinde soyut ve somut, kişisel ve toplumsal, duygusal ve ussal, maddi ve manevi her türlü etkenlerle erişebildiği, kavramlar aracılığı ile varlık ve olayları değerlendirme biçimi ve ölçüsüdür." Kubalı, *A.g.e.*, s. 2.

Hayat anlayışı, değerler sistemi, davranış, düşünüş, inanış biçimidir. İdeoloji, dünya görüşünün soyutlanmış, kalıplaşmış biçimidir. Ortaçağın dünya görüşü koyu bir bağnazlık, akla ve deneye önem vermeyen dogmatik bir görüştür. Bk. İsmet Gönülal, *Atatürk ve Türk Toplumunu* "Devrim Tarihinin Temel Kavramları," Ankara 1981, Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları 2, 100. Yıl Armağanı, s. 21-23.

Türk inkılâbı nedir? Bu inkılâp kelimesi ilk anda belirlediği ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş bir değişikliği kapsar. Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri süre gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş tarz olmuştur. Büyük milletimizin hayatının akışında oluşturduğu bu değişiklikler, herhangi bir ihtilalden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâplardır.”⁴¹

“İnkılâp, mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerinde, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır.”⁴²

“Uçurum kenarında bir ülke ... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş ... Ondan sonra içeride ve dışarıdan saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler ... İşte Türk devriminin kısa bir ifadesi. ...”⁴³

“İnkılâbın temellerini hergün derinleştirmek, desteklemek lâzımdır. Birbirimizi aldatmayalım. Medeni dünya çok ilerdedir. Buna yetişmek, o medeniyet dairesine dahil olmak mecburiyetindeyiz. Medenî olmayan insanlar, medenî olanların ayakları altında kalmaya maruzdurlar.”⁴⁴

“Biz büyük bir inkılâp yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. Fırsat beklediklerini unutmamak lazım. En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için, sert tedbirlere müracaat edilmiştir. Bize gelince, inkılâbı koruyacak tedbirlere daha çok muhtacız.”⁴⁵

“Kan ile yapılan inkılâplar daha sağlam olur, kansız inkılâp ebedileştirilemez. Fakat biz inkılâba erişmek için lüzumu kadar kan döktük. Bu kanlarımız, yalnız muharebe meydanlarında değil, aynı zamanda memleketin dahilinde de döküldü. Temenniye değer ki, bu dökülen kanlar kâfi gelsin ve bundan sonra kan dökülmesin. Mesut inkılâbımızın aleyhinde fikir ve his taşıyanları aydınlatıp doğru yolu göstermek münevverlere düşen milli vazifelerin en mühimi ve en birincisidir.”⁴⁶

⁴¹ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, 1984, s. 71.

⁴² İsmet Gönülal, *Atatürk ve Türk Toplumunu*, s. 25.

⁴³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* 1, s. 365.

⁴⁴ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 68.

⁴⁵ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 78.

⁴⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* 2, s. 68.

“Arkadaşlar, Türk milleti çok büyük vak’alarla ispat etti ki, yenilik sever ve inkılâpçı bir millettir. Son senelerden önce de milletimiz yenileşme yolları üzerinde yürümeye, sosyal inkılâba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakiki neticeler görülmedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep, işe esasından temelinden başlanmamış olmasıdır. Bu hususta açık söyleyeceğim, bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Kaabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerine müsamaha edelim de kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilirsin? Mümkün müdür ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselbilsin.”⁴⁷

“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun ve bütün mana ve biçimiyle medenî bir toplum haline ulaşturmaktır. İnkılâplarımızın temel prensibi budur.”⁴⁸

“Türk milletine, Türk Cumhuriyeti devletine karşı yapmağa mecbur olduğumuz ödevler bitmemiştir ve bitmeyecektir.

Bu dünyadan göçen Türk milletine veda edeceklerin çocuklarına, kendisinden sonra yaşayacaklara, son sözü bu olmalıdır: “Benim Türk milletine, Türk Cumhuriyetine, Türklüğün istikbâline ait ödevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız. Sizde sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz.”

“Bu sözler bir ferdin değil, bir Türk ulusu duygusunun ifadesidir. Bunu her Türk bir parola gibi kendinden sonrakilere mütamadiyen tekrar etmekle son nefesini verecektir. Her Türk ferdinin son nefesi, Türk ulusunun nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedi olduğunu göstermelidir.”⁴⁹

SONUÇ: Atatürk inkılâbının gerekçesi, Atatürk döneminde inkılâp kanunu gerekçesiyle meclise gelen ve yasalaşan kanunların gerekçelerinin bileşkesidir. Bir bütündür, parçalanamaz ve saklanamaz. Parçalanmaya kalkışıldığında yörüngesinden saptırılmış, başka bir doğrultuda yönlendirilmiş olur. Yörüngeden saptırılınca, Türk kültürü ve dolayısıyla Türk milleti için çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak şöyle dursun, çağdaş medeniyete ulaşmak, katılmak bile sözde kalır.

⁴⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 98.

⁴⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, s. 72-73.

⁴⁹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, cilt 4, s. 575-576.

Türk milletinin çağdaş kültür ve medeniyet dünyasında lâyük olduğu yerini alabilmesi, dahası çağdaş kültür ve medeniyette kendisinin de bulunması gerektiğine ve konumuna uygun yerini alacağına inanmış olması, gençliğin yaşama sevinci ve güvence kaynağı olacaktır.

Nasıl ki bir noktadan eşit uzaklıkta noktaların geometrik yeri çemberse, Atatürkçülük denilen belli bir noktadan eşit uzaklıkta olan noktaların geometrik yeri de Atatürk yolu, Atatürk inkılâbı denen çemberdir demek, Atatürk yolu, Atatürk inkılâbıyla eşdeğer, eşanlamlı demektir.

Atatürk'e göre milli ülkü, çağdaş medeniyetin üstüne çıkmaktır. Bu nasıl gerçekleştirilecektir. Mustafa Kemal'in cevabı: "Milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekâsını, ilme bağlılığını ... mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmekle ..." ⁵⁰

"Atatürk inkılâbı, aslında Tanzimat'tan bu yana Türk aydınlarını uğraştıran temel bir soruya, Türkiye nasıl kurtulur? sorusuna verilmiş radikal (köktenci) bir cevaptır. Bu cevap, tarihsel nedenlerle dağılmaya yüz tutmuş imparatorluğun külleri ve yıkıntıları içinden yeni bir devlet, yeni bir toplum, yeni bir insan yaratarak Türk milletine kaybettiği kendine güven duygusunu aşlamak, halkın kırılmış gururunu, onurunu onarmak, uluslar toplumunda Türkiye'ye saygın bir yer sağlamak, Türk milletini her anlamıyla çağdaş (uygarlık) bir düzeye ulaştırmak azmini yansıtır." ⁵¹

İnkılâbın yararlı ürünlerini elde etmek için hangi yollardan, nasıl geçilebileceğine ilişkin görüşlerin uygulaması demek olan yazı, kültür, metrik ölçüler ve diğer birimleri içeren İnkılâp Kanunlarının gerekçeleri başka bir yazıda ele alınacaktır.

⁵⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2*, 29 Ekim 1933, s. 272. (10. Yıl Söylevi).

⁵¹ Bülent Daver, "Atatürk ve Sosyo-politik Sistem Görüşü" *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1983, s. 247.

